

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΡΑΠΤΟΠΟΥΛΟΣ

Λίγη Ιστορία
της
Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Τρίτη έκδοση

ΚΕΔΡΟΣ

Βαγγέλης Ραπτόπουλος: *Λίγη Ιστορία της Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας*

ISBN 978-960-04-5191-7

Επιμέλεια-Διόρθωση: Ηρώ Μακρή, Βάσω Κυριαζάκου

© Βαγγέλης Ραπτόπουλος, 2005, 2018, 2021

© Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2021

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αφοσιωμένος [11]

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η δεκαετία του '80

Η στρατηγική της λιτότητας [19]

Προκαλώντας το κοινό αίσθημα [42]

Κρυμμένο πρόσωπο [61]

Ο διανοούμενος και το κόμικ [80]

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η δεκαετία του '90

Ο μυθιστοριογράφος [97]

Ποια βιβλία με εντυπωσίασαν μες στο '93 [101]

Η γενιά που ξεχάστηκε [102]

Ο διεθνής [112]
Μικροαστοί τέλος [122]
Αυλαία [126]
Γεννημένος παραμυθάς [129]
Η δική της Ανταρκτική [146]
Οι βρικόλακες της Αθήνας [148]
Νέο αίμα [153]
Άδοξες ζωές [158]
Εθισμός στη Ζουμπουλάκη [165]
Το άδειο κιβώτιο κάθε περιπέτειας [170]
Οι μάζες δεν έχουν πάντα δίκιο [176]
Η παράγκα του Καραγκιόζη
στην εποχή του Internet [179]
Εγκλωβισμένοι και περιπλανώμενοι [182]
Το σύνδρομο Γρουμπουλάκη [188]
Κρατικοί καλλιτέχνες [194]
Ελλαδάρλεκιν [197]
Μετέωρα βήματα [200]
Το διακοσμητικό και το ουσιώδες [208]
Πολλές Ελλάδες [211]

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Μετά το 2000

Ο Κανέννας [219]

Η άυλη πλευρά της ύπαρξης [226]

Λίγη ζωή με τον Γιώργο Χειμωνά [233]

Συνεχίζοντας τον Φραγκιά [240]

Βίος αβίωτος [247]

Πουλάει; [249]

Ο θείος Απόστολος και η Εικασία

της Διεθνούς Καριέρας [251]

Καυλοπυρέσσοντες και Κακαδημαϊκοί [263]

Οι τέσσερις τοίχοι [266]

Μια μελέτη κι ένα κόμικ [269]

Τα αρχετυπικά ποιήματα του Γιάννη Υφαντή [271]

Τρία ιδεογράμματα [273]

Βασιλική οδός [275]

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

ΚΑΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ [301]

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η δεκαετία του '80

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΛΙΤΟΤΗΤΑΣ

Ιούλιος 1985. Κάπου κοντά στο ξενοδοχείο Κάραβελ. Στο δώμα μιας πολυκατοικίας, όπου ζει ο Θανάσης Βαλτινός. Τον γνωρίζω καιρό. Δεν είμαστε φίλοι ακριβώς, αλλά υπάρχει μια οικειότητα βασισμένη στην αλληλοεκτίμηση. Και για να μη μιλάω εξ ονόματος άλλων. Διαβάζοντας τα βιβλία του Βαλτινού, θα ήταν ίσως πολύ να πω ότι έμαθα ελληνικά ή ότι τα τελειοποίησα. Ακόνισα το γλωσσικό μου αισθητήριο πάνω σε καταστάσεις βγαλμένες από την Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας (νά τι εννοώ όταν μιλάω εδώ για ελληνικά). Αυτός ο ιδιοφυής μάστορας στο είδος του, διαθέτει ένα αδρό και απέριττο γράψιμο που εμπνέεται από τους εκφραστικούς τρόπους και τις συμπεριφορές της επαρχίας. Κάτι που στην περίπτωση του συνδέεται με το μινιμαλισμό και την αποσπασματικότητα του μοντερνισμού. Εξηγούν τα προηγούμενα, το γεγονός ότι βιβλία του όπως *Η κάθοδος των εννιά* ή το *Συναξάρι Αντρέα Κορδοπάτη* εξακολουθούν να φέγγουν μέσα μου, εκπέμποντας ένα αλλόκοτα δυνατό φως; Μάλλον όχι. Πατάω το κουμπί στο μαγνητοφωνάκι μου και η κουβέντα μας παίρνει μπρος.

Τι ωραίο πράγμα είναι η λογοτεχνία

«Θα μπορούσες, κατ' αρχάς, να μου πεις μερικά πράγματα για την καταγωγή σου;»

«Γεννήθηκα το 1932, σ' ένα μικρό χωριό της Κυνourίας —στην Αρκαδία είναι αυτό— λέγεται Καράτουλα και είναι απ' τα ελάχιστα χωριά που κράτησαν το παλιό τούρκικο όνομά τους, δεν το άλλαξε, δεν ακολούθησε αυτή τη μόδα. Δεν ξέρω για ποιους λόγους, αν οι κάτοικοι συνειδητά αντιδράσανε σε μια τέτοια επέλαση εξελληνισμού των τοπωνυμίων ή απλώς αδιαφορήσανε. Ο πατέρας μου ήταν εμπειροτέχνης εργολάβος, έχτιζε σπίτια, εκκλησίες, τέτοια πράγματα, δούλεψε για ένα μεγάλο διάστημα στην Κόρινθο μετά τους σεισμούς. Η μάνα μου κράταγε το σπίτι όσο εκείνος έλειπε, και έλειπε για μεγάλα διαστήματα. Από το σπίτι της μάνας μου υπήρχε μια κάποια οικογενειακή διάκριση, όχι διάκριση, δεν ξέρω πώς πρέπει να το πει κανείς, είχε έναν αδερφό γιατρό, έναν αδερφό φαρμακοποιό. Τους είχαν σπουδάσει ξενιτεμένοι συγγενείς τους και νομίζω, από τη μεριά της έχω κληρονομήσει ένα είδος αστάθειας του νευρικού συστήματος. Από τον πατέρα μου, μια φαινομενική σκληρότητα, φαινομενική γιατί στο βάθος δεν ήταν παρά πείσμα και αντοχή στις δοκιμασίες. Απ' τους προγόνους θυμάμαι τη γιαγιά μου μόνο, την περιγράφουνε — τη θυμάμαι αρκετά καλά, αλλά μου λένε ότι ήταν ωραία γυναίκα στα νιάτα της, δυναμική γυναίκα. Τον παππού μου τον ξέρω από φωτογραφίες, ήταν ήπιος και μελίχιος άνθρωπος. Ξέρω τα ονόματα του προπάππου μου και της προ-

γιαγιάς, από τη μεριά του πατέρα μου — Κυριάκος και Κατερίνα. Πρέπει να υπήρχε κάποια ιδιαίτερη αγάπη για τις γυναίκες στην οικογένεια, πέρα από το γεγονός ότι είχαν και ωραία ονόματα. Και πρέπει επίσης να ήσαν και γυναίκες αρκετά ερωτικές, αρκετά ζωντανές. “Ο παππούς σας μέχρι που πέθανε, δεν με άφησε ποτέ διψασμένη”, έλεγε αίφνης η γιαγιά η Μάρθα και καμάρωνε. Το έλεγε με καμάρι και τον μνημόνευε μ’ αυτόν τον τρόπο.

»Απ’ το χωριό έφυγα μετά την τετάρτη δημοτικού — αυτά έγιναν μες στην Κατοχή, κατεβήκαμε στη Σπάρτη, σ’ ένα κτήμα έξω απ’ τη Σπάρτη. Αυτοβιογραφικά στοιχεία γι’ αυτή την περίοδο έχουν περάσει σ’ ένα διήγημά μου, στον “Εθισμό στη νικοτίνη”. Εκεί έκανα δυο τάξεις στο γυμνάσιο, ήταν οκτατάξιο τότε. Συνέχισα στο Γύθειο, είχα πάει κοντά σ’ ένα θείο μου φαρμακοποιό, αυτόν τον αδερφό της μάνας μου, που κατά κάποιο τρόπο ήταν κι ο πρώτος μου δάσκαλος. Ο Κώστας Μάγκας, όπως ήταν το οικογενειακό προσωνύμιό τους —ο γιατρός Μάγκας, ο φαρμακοποιός Μάγκας— διάβαζε, έγραφε σκετς επιθεωρήσεων για τις επαρχιακές παραστάσεις που κάνανε, ερασιτεχνικές παραστάσεις, ήξερε πάρα πολλά πράγματα από τη νεοελληνική λογοτεχνία, τη φιλολογική ζωή, καταγοήτευε τις διάφορες καθηγητριούλες που υπηρετούσαν εκεί, φιλολογίνες που δεν ξεκολλάγανε απ’ το φαρμακείο, γιατί μπορούσε να τις θαμπώνει μ’ όλα αυτά και ταυτόχρονα τις φλέρταρε. Τον βοηθούσα συχνά, ανακατεύοντας σε πορσελάνινα γουδιιά διάφορες ουσίες, και τις δίπλωνα σε σκονάκια, χρειάζεται τέχνη γι’ αυτό. Μου την είχε μάθει και ταυτόχρονα διαπί-

στωνα τι ωραίο πράγμα είναι η λογοτεχνία, μ' αυτές τις νεαρές γυναίκες που μπαينوβγαίνουν στο φαρμακείο σαν σφήκες.

»Μετά το Γύθειο —όλ' αυτά μέσα στη διάρκεια του Εμφυλίου— συνέχισα στην Τρίπολη, όπου και τέλειωσα το γυμνάσιο. Στην Αθήνα ήρθα το '50, να σπουδάσω. Έπρεπε, απ' το σπίτι θέλανε να σπουδάσω, τ' αδέρφια μου σπουδάζανε, αλλά εγώ ήμουνα μάλλον τεμπέλης για ν' ασχοληθώ συστηματικά με σπουδές, γιατί τότε οι σπουδές σήμαιναν ένα επάγγελμα από το οποίο βγάζεις λεφτά και το οποίο σου παρέχει χι προνόμια, ταυτόχρονα όμως είναι κι ένα είδος σκλαβιάς. Σπούδασα λοιπόν κινηματογράφο, είναι κιωμικό να λέει κανείς ότι ήταν σπουδές αυτές, τουλάχιστον εκείνη την εποχή. Αλλά ήταν μια αρχή, μια αφορμή για να ψάξω μοναχός μου, και σ' αυτό είχα την τύχη να 'χω καλούς δασκάλους».

Γιατί έγραφα, αυτό δεν ήταν ξεκάθαρο

«Πώς αποφάσισες να σπουδάσεις κινηματογράφο;»

«Δεν ξέρω, ίσως γιατί είχε πολλή πέραση ο κινηματογράφος, ίσως γιατί πίστευα πως έδινε δυνατότητες, ίσως γιατί υπήρχε ασαφώς μέσα μου κάποια τάση, η ανάγκη έκφρασης που δεν είχε βρει ακόμα κατεύθυνση, δεν είχε κρυσταλλωθεί. Είχα μπει βέβαια στην Πάντειο, στην οποία δεν πάτησα παρά σποραδικά, και σποραδικά επίσης παρακολουθούσα διάφορες παραδόσεις στη Φιλοσοφική, επειδή με ενδιέφεραν ορι-

σμένα πράγματα, ήθελα να μπορώ να τα διαβάζω στο πρωτότυπο, αλλά κυρίως γιατί ήμουν ερωτευμένος ή νόμιζα ότι είμαι ερωτευμένος με μια από τις φοιτήτριες. Αυτά μέχρι το '53».

«Είχαμε μείνει στο ότι είχες καλούς δασκάλους. Ποιοι ήταν αυτοί;»

«Ο Γρηγόρης ο Γρηγορίου, που προσπάθησε να διαφοροποιήσει λίγο τα πράγματα με τις ταινίες του, ο Τσαρούχης, ο Πλωρίτης, ποιοι άλλοι; Ο Κουν, ο Άγγελος Προκοπίου — μας έκανε Ιστορία της Τέχνης αυτός. Ιστορία Κινηματογράφου μάς έκανε ένας σημαντάτος δημοσιογράφος, ο Γιώργος Μακρής, που έγραφε και κριτική ταινιών στη *Νέα Εστία*, νομίζω. Υπήρχε ακόμα μια άλλη ιδιόρρυθμη φυσιογνωμία, ο Πέτρος Καλονάρος, μακαρίτης πια, είχε εκδώσει το *Χρονικόν του Μορέως*, αν θυμάμαι καλά, φιλολογική έκδοση εννοώ, σε μας πάντως δίδασκε Φωτογραφία και στη Σχολή Ευελπίδων Γαλλικά. Τότε αυτά τα ονόματα ήταν ό,τι υπήρχε στην Ελλάδα, στην Αθήνα, και παρά την αναπόφευκτη κριτική απόσταση που παίρνει κανείς τώρα, σημασία δεν έχει πόσο σπουδαία πράγματα σου είπανε, αλλά πόσο λειτούργησαν σαν κέντρισμα, σαν παρότρυνση».

«Εκείνο τον καιρό είχες αρχίσει να γράφεις;»

«Ναι, ταυτόχρονα έγραφα, αλλά κάπως στα τυφλά και χωρίς να ξέρω τι πραγματικά ήθελα να κάνω».

«Σε τράβαγε δηλαδή πιο πολύ το σινεμά; Κι απ' το σινεμά, τι; Η σκηνοθεσία, το σενάριο;»

«Τα πάντα με τραβάνε. Ακόμα ακόμα —κι επειδή τώρα είναι λίγο διαφορετικά τα πράγματα, η ωριμότητα που έχει ένας δεκαοχτάρης σήμερα, είναι με-

γαλύτερη απ' την ωριμότητα που είχε τότε— ο κινηματογράφος μπορεί να με τράβαγε με την αίγλη του, με τη στιλπνότητά του, με τι άλλο; Με τις προσδοκίες για χρήματα, για ταξίδια, για γκόμενες, για μια ζωή πιο ελεύθερη, αν θέλεις».

«Και πώς στράφηκες στο γράψιμο;»

«Έγραφα από εκείνη την εποχή. Βέβαια, γιατί έγραφα, αυτό δεν ήταν ξεκάθαρο. Αναρωτιέμαι κατά πόσο ξεκινάει κανείς, κατά πόσο η ανάγκη να γράψεις, δεν είναι παρά μια ανάγκη να διακριθείς, να ξεχωρίσεις — σε μια πρώτη φάση, η ανάγκη να καλύψεις τις στερήσεις σου και δεν μιλάω για στερήσεις εσωτερικές μονάχα».

Στο σπίτι το δικό μου υπήρχε μόνο
η εγκυκλοπαίδεια του Ελευθερουδάκη

«Υπάρχουν κάποια βιβλία ή κάποιες ταινίες, που νομίζεις ότι σ' είχαν σημαδέψει εκείνο τον καιρό;»

«Ταινίες αρκετές, μερικές απ' αυτές τις είδα αργότερα κι ήταν άκρα απογοήτευση. Ταινίες του Ρενέ Κλαιρ αίφνης, με τον Ζεράρ Φιλίπ, του Ντε Σίαα, του Ροσελίνι, του Φορντ και παραδόξως όχι του Χίτσκοκ. Υπήρχε η Κινηματογραφική Λέσχη, η πρώτη που είχε γίνει, λειτουργούσε στο “Άστυ” κάθε Κυριακή πρωί, στην οδό Κοραή, και μέσα απ' τη λέσχη είδαμε τις παλιές κλασικές ταινίες, ή τις σύγχρονες καλές ταινίες που θεωρούνταν αντιεμπορικές και δεν πέρασαν στο κύκλωμα προβολής. Διάφοροι ειδήμονες

προλόγιζαν, γίνονταν στο τέλος και συζητήσεις με το κοινό, είχε πάρει ένα χαρακτήρα λίγο τελετουργικό όλη αυτή η ιστορία. Τρέχαμε ακόμα με φίλους — τα καλοκαίρια κυρίως, φτάναμε στα Ταμπούρια, φτάναμε στο Μενίδι, για ταινίες που είχαμε χάσει ή που θέλαμε να ξαναδούμε. Ήσαν οι ταινίες που με σημάδεψαν και εάν πρέπει να αναφέρω έναν μόνο τίτλο, θυμάμαι ακόμα τον *Νανούκ του Βορρά*».

«Κι από βιβλία;»

«Ένα από τα βιβλία που με κολλήσανε στον τοίχο στην κυριολεξία, ήταν ο *Ζορμπάς* του Καζαντζάκη, τον διάβασα όταν ήμουν στην πέμπτη οκταταξίου. Αγόρασα το βιβλίο εντελώς συμπτωματικά, πήγα να τ' αλλάξω, δεν μου τ' αλλάζανε, το άνοιξα, δεν το ξανάκλεισα μέχρι που το τελείωσα. Μετά το έδωσα σε διάφορους φίλους, με αποτέλεσμα να έχει υπογραμμιστεί όλο το βιβλίο. Είχα υπογραμμίσει εγώ τις μεγάλες φράσεις, αυτές τις μεγαλόστομες φράσεις του Καζαντζάκη, οι υπόλοιποι, ο καθένας υπογράμμιζε ό,τι θεωρούσε επίσης μεγάλο, ή ό,τι είχε απομείνει ελεύθερο να υπογραμμιστεί. Βρήκα την *Ασκητική* του έπειτα, άλλη ιστορία αυτή κι άλλη ταραχή. Ακόμα ήταν *Η αληθινή απολογία του Σωκράτη* του Βάρναλη και η *Ερόικα* του Κοσμά Πολίτη, την οποία διάβασα ίσως λίγο αργότερα ή ίσως λίγο πιο πριν, δεν θυμάμαι, και με είχε γοητεύσει. Ήξερα σελίδες απέξω χωρίς να έχω κάνει καμιά προσπάθεια. Αρνήθηκα έκτοτε να την ξαναδιαβάσω, γιατί φοβήθηκα ότι θα ήτανε μια άλλη απογοήτευση κοντά στις τόσες από βιβλία κι από ταινίες που λάτρεψες, που σ' αγκιστρώσανε και σ' απογοητεύσανε, αλλά κι από απογοητεύσεις της ίδιας της ζωής. Θυμά-

σαι μια κοπέλα, φέρ' ειπείν, που ήτανε θεά και την ξαναβλέπεις μετά, όχι γερασμένη, δεν είν' αυτό — εσύ έχεις απλώς ξεπεράσει ορισμένα πράγματα, έχει ξεκαθαρίσει ίσως το μάτι σου κι αναρωτιέσαι και λες γιατί, για ποιο λόγο;»

«Ξένη λογοτεχνία δεν διάβαζες;»

«Διάβαζα βέβαια, αλλά δεν θυμάμαι με ποια βιβλία άρχισα. Δεν θυμάμαι τότε πρωτοδιάβασα Κάφκα. Δεν ξέρω σε ποια ηλικία, πιθανώς να ήταν κάπως αργότερα. Μου είχε αρέσει πάρα πολύ. Ντοστογιέφσκι πρέπει να διάβασα αμέσως μετά το γυμνάσιο, καθώς και Τολστόι, που μ' άφησε μάλλον αδιάφορο. Δεν υπήρχαν ούτε εκδόσεις πολλές τότε, ούτε βιβλιοθήκες στα σπίτια, ιδίως στην επαρχία που μεγάλωσα εγώ. Στο σπίτι το δικό μου υπήρχε μόνο η εγκυκλοπαίδεια του Ελευθερουδάκη, την έπαιρνε ο πατέρας μου σε τεύχη και την έδενε σε τόμους έπειτα, *Τα κατά συνθήκην ψεύδη του Νορντάου*, αν θυμάμαι καλά το όνομα, βιβλία τέτοια που, κατά τη δική του κρίση και μέσα στην εποχή, νόμιζε ότι θα μας ήσαν ωφέλιμα. Λογοτεχνία δεν θυμάμαι, δεν νομίζω ότι υπήρχε, ίσως μερικά βιβλία του Ιουλίου Βερν, ένας δύο τόμοι».

Να διηγείται χωρίς να απεραντολογεί

«Μια και μιλάμε για διαβάσματα, θέλω να σε ρωτήσω το εξής. Πριν γράψεις την *Κάθοδο των εννιά*, είχες διαβάσει την *Ιστορία ενός αιχμαλώτου*;»

«Όχι, δεν είμαι σίγουρος. Νομίζω όχι».